

Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş

Death at Intervals

Saramago, J. (2015). Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş. İstanbul: Kırmızı Kedi.

Merve Ayar Yılmaz¹ 

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Ölümlülük, Ölümsüzlük, Medya, Salgın

Keywords: Death, Mortality, Immortality, Media, Epidemic

Çağdaş Portekiz edebiyatının önemli bir eseri olan Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş kitabı, José Saramago tarafından yazılmıştır. Orijinal ismi Portekizce “As Intermitências da Morte” yani “ölümün kesintileri” ya da “ölümün aralıkları” olan kitap Türkçeye çok güzel bir tercümeyle “Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş” şeklinde çevrilmiştir. Nobel ödüllü yazar, kendine has anlatım dili ve ironik üslubuyla “ölüm”ün bir var, bir yok olarak ölümlülere oyun oynadığı bir dünyayı ustalıkla betimler.

Kitap genel olarak üç bölüme ayrılır; ölümün, görevini yapmayı bırakıp hiç kimsenin ölmediği, ilk bölüm, ölümün yeniden görevine başlamaya karar verip “ama önceden size mektup gönderip, bir hafta sonra öleceğinizi bildireceğim” dediği ikinci bölüm ve mektuplardan birinin geri dönmesi üzerine ölümün bizzat mektubu vermeye karar vermesiyle yaşananların anlatıldığı üçüncü bölüm. Bu bölümlerin içinde en dikkat çekici olanı Saramago’nun insanlar ölmediğinde neler olduğunu anlattığı ilk bölümdür.

José Saramago romanına aynı cümleyle başlar ve bitirir: “Ertesi gün kimse ölmedi”. Böylelikle yazar, roman boyunca doğum-ölüm döngüsünü sorgulatırken, kendisi de roman içerisinde aynı cümle ile başlayıp bitirerek bir döngü içerisine girmiş olur. Eğer o döngüde bir aksama olursa, neler olacağını okuyucuya muzip bir üslupla gösterir.

Romandaki olayların akışı, kraliçenin ölmemesi, hatta ölememesiyle başlar. Ancak sadece kraliçe değil, ölmesi gereken hiç kimse ölemez ve pek çok sektörde aksamalar

¹ Sorumlu yazar: Merve Ayar Yılmaz (Araştırmacı yazar), Private Tutoring and Mentoring Ltd, Londra, Birleşik Krallık. E-posta: merveyayar@gmail.com ORCID: 0000-0003-2998-6638

Atf: Ayar Yılmaz, M. (2025). Ölüm bir varmış bir yokmuş [J. Saramago’nun “Death at Intervals” adlı eserinin değerlendirmesi]. *Senectus*, 3(1), 155-158. <https://doi.org/10.26650/senectus.2025.3.1.0757>

olur. Hastaneler, sigorta şirketleri, cenaze levazımatçıları, yaşlı bakım hizmeti veren kurumlar, bu yeni gerçeklikle başa çıkmakta zorlanır. Bir süre sonra ölemeyen yaşlılardan biri, güç bela bir fikir fısıldar; sınırın dışarısına götürülmeyi ister. Böylelikle “ölememeye” bir çözüm bulunur. Bu çözümle birlikte sınırların korunması, mafyanın devreye girmesi, devletin bunlara göz yumması gibi meseleler ortaya çıkar. Daha önce hiç karşılaşılmamış bu yeni sorunlara çözümler üretilirken olağan düzen ustaca analiz edilir ve sorgulanır.

Roman boyunca kitle iletişim araçlarının hayatın olağan akışını üzerindeki etkisi çarpıcı bir şekilde işlenir. Haberlerin televizyonda ya da gazetelerde servis edilme biçimi, halkın harekete geçirilmesi, bazı haberlerin bilinçli bir şekilde abartılması Saramago’nun romanında önemli bir yer tutar. Romanında farklı vesilelerle medyanın manipüle etme gücünü gözler önüne seren Saramago, “ölüm”ün göndereceği mektubu duyurmak için ulusal televizyon müdürünü seçer.

Böylelikle kitabın ilk bölümünde ölüm olmasaydı neler olacağını görülür. İkinci bölümde ise, ölüneceği bir hafta önceden bilseydi, insanların hayatında neler değişirdi sorusu ele alınır. Başta insanların yakınlarıyla vedalaşması, küslerin barışması, borçların ödenmesi beklenirken ama aslında kimsenin kayda değer bir şey yapmadığı ortaya çıkar. Sonuçta hiçbir şeyin değişmeyip 7 günlük sürenin hemen bittiği fark edilir. Yine de “ne kadar korkunç değil mi” diye birbirlerine söylenir insanlar. 7 ay boyunca kimse ölmediğinde yaşanan zorluklar unutulmuş gibidir.

Son bölümde ise kitabın seyri iyice değişir. Ölümün bir ölümlü haline gelmesini adım adım okunur. Mektubu alması gereken kişi, sürekli karşısına çıkan ve onu etkileyenin ölüm olduğunu bilmeden onu beklemeye ve arzulamaya başlar. Böylece ölümlülerin farkında olmadan ölmeye can atarcasına yaklaştığını, onu beklediğini hatırlatır Saramago.

Kitap yazarın ölüm ve yaşamın anlamını sorgulayan derin bir bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Eser, her bir sayfasında okuyucuya varoluşsal bir keşif sunar. Kısaca eser, ölümün insan yaşamındaki yerini sorgulatır. “Ölüm”ü sadece donuk bir şekilde biyolojik bir son değil, aynı zamanda dönüşüm ve döngünün bir parçası olduğunu hatırlatır. Roman içerisinde kiliseye uzunca söz hakkı vererek yeniden doğuşu ve yaratıcının düzenini de sorgular. Yazar, ölüm ve yaşam kavramlarını birbirlerinin içerisine geçirerek, sonluluğu sorgulatır ve insanoğlunun en temel sorularına hem bireysel hem de toplumsal açıdan yaklaşır.

Eser, başarısını işlediği temaların derinliğinin yanında dilinin zenginliğinden alır. Modern bir anlatıma sahip olsa da klasik edebiyatın derinliklerinden de beslenir. Bu açıdan dünya edebiyatından Marquez, Türk edebiyatından da Yaşar Kemal’e benzetilebilir. Böylece okuyucu edebi açıdan leziz bir metin okurken, içten içe toplumsal ve bireysel sorunlara dair pek çok soru sorar.

Kitabın en temel teması yaşam ve ölümün birbirine bağlı, iç içe geçmiş iki kavram olduğudur. Yazar, ölümün bir son değil, hayatın doğal bir parçası olduğu savunur. Kitap boyunca ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğu, insanın varoluşunun bir sonucu olduğu sürekli vurgulanır. Hatta ölüm bir noktada özlenir, arzulandır. Ölüm olmadığında yaşamın anlamı ortadan kalkar. Yaşam, ölümün farkında olduğunda daha anlamlı hale gelir.

Yaşam ve ölüm arasındaki ilişkiyi sorgulayan kitap, kitabı ölüm korkusuyla yüzleşmeye davet eder. Ölüm artık korkulan bir şey değil, bir fırsattır. Her ne kadar roman boyunca öleceğini öğrenen insanlar için bu bir hüsrans olsa da hayatlarında hiçbir şey değişmemesi aslında korkunun yaşamlarında bir şey değiştirmediklerini gösterir. Öte yandan kitabın ilk bölümünde ölemeyen insanların dramı dantel gibi işlendiği için insan ölümsüzlüğü artık arzulamaz. Bunlarla beraber Saramago, okuyucusuna sürekli ölüm ve hayatın birbirini tamamlayan süreçler olduğunu hatırlatır ve her iki kavramın da içsel bir anlam taşıdığını gösterir.

Yazar, karakterlerin sadece dışsal dünyada değil, içsel dünyalarında da sorgulattır. Kitapta çok fazla unvan, makam, mevki görülür; kraliçe, rahip, televizyon müdürü... Öte yandan sıradan insanlar da vardır. Ölüm mektubunu almayan kişi de bir piyanisttir. Nasıl yaşadığı, hayat tarzı, toplumsal statüsü detaylı bir şekilde verilir okuyucuya. Böylelikle toplumsal statülerin ölüme karşı işe yaramadığı da ortaya konmuş olur. Ayrıca kitaptaki karakterlerin ölümle ilişkileri, günlük hayatta ölümle ne kadar temas ettiklerine bağlı olduğu söylenebilir. Örneğin cenaze levazımatçıları için ölümün işlevini yerine getirmemesi çok kötü bir şeydir. Aynı şekilde hastane personelleri, yaşlı bakım hizmetleri ya da sigortacılar için de durum böyledir çünkü üzerine kurulu olan ekonomik sistem çökmek üzeredir. Böylelikle aslında ilk başta korkutucu bir durum olarak algılanan ölümün aslında pek çok sektör için ne kadar da “kurtarıcı” olduğu anlaşılır.

Kitaptaki karakterlerin içsel çatışmaları, onların ölümle yüzleşme biçimleri, aynı zamanda birer toplumsal eleştiri olarak okunabilir. Karakterlerin ölümle ilişkisi, toplumsal normlarla ve kültürel alışkanlıklarla şekillenir. Yazar ölümü ve ölümlülüğün etrafında şekillenmiş toplumsal düzeni ters yüz ederek toplumun ölüm karşısındaki tutumunu eleştirir. Toplumda ölüm, genellikle bir tabu olarak görülür ve bu tabu bireylerin ölümle ilişkisini zorlaştırır. Kitap, bu tabu hakkında derin düşüncelere sevk eder ve ölümle yüzleşmenin bireysel bir özgürlük olduğu fikrini işler. Hatta kitabın sonunda “ölüm”ün ölümlü olmasıyla beraber okuyucu içerisinde bir endişe hisseder. Okuyucunun derinlerde hissettiği “Peki ya şimdi ne olacak?” sorusuyla biter kitap.

Bilinç akışı tekniğiyle kitaplarını yazan Saramago’nun bu kitabı yer yer şiirsel bir üsluba sahipken, genellikle çok sade ve akıcı bir metin olarak okuyucunun karşısına çıkar. Burada, dil oyunlarını ustalıkla Türkçe’ye aktaran Mehmet Necati Kutlu’nun

hakkını teslim etmek gerekir. Hem kitapta kullanılan teknik hem de konunun ustaca ele alınış tarzı okuyucunun kitabı elinden bırakmasını zorlaştırır. Aynı zamanda yazarın dilindeki bu akıcılık, zor konuların rahatlıkla anlaşılmasına ve üzerine düşünülmesine olanak sağlar. Hem edebi bir zenginlik hem de düşünsel bir hazine haline gelir böylece kitap. Yazar sürekli bir düşünsel uyanış yaşayan okuyucuyu zıpır yorumlarla rahatlatır. Böylelikle okuyucu kitabı okuyup bitirdiğinizde ölüm hakkında ciddi bir kitap okumuş gibi değil ancak muzip bir makale okumuş kadar yorulmuştur. Ancak arka planda pek çok felsefi soruya muhatap olduğu için okurun zihni sorularla doludur artık.

Kitap boyunca ölümün varlığı sorgulanır, sonra ustalıkla kabul ettirilir okuyucuya. Böylelikle daha anlamlı bir yaşam sürmeye sevk edilir okuyucu. Ama bu kitabın en önemli özelliği kitabın ölümün bireyselliğinden ziyade ölümün toplumsallığına vurgu yapmasıdır. Eserin hem felsefi hem de sosyal derinliği, güçlü karakteri, zengin dili ve toplumsal eleştirisi, *Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş* kitabını, sadece edebi bir eser değil, aynı zamanda insanın varoluşsal anlamını sorguladığı derin bir düşünsel yolculuk haline getirir.

1922 yılında doğan, 2010 yılında aramızdan ayrılan Saramago, hayatı boyunca küresel çapta bir salgınla karşılaşmamış olsa da hem *Körlük* hem de *Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş* romanlarında salgın temasını işler. Covid-19 sürecinde salgını bizzat yaşamış kişiler olarak, bazı sektörlerin hayatta kalmak için yaptıkları, medyanın salgın üzerindeki etkisi, ekranlardan yapılan açıklamalar, adeta romandan tekrar okunur. Saramago, ölümün hem sosyal hem de psikolojik etkilerini gösterirken insanoğlunun ölüm karşısındaki çelişkilerini de gözler önüne serer. Roman özellikle ölüm kavramını felsefi ve toplumsal açıdan incelemek isteyenler için etkileyici bir deneyim sunar.